

УДК 908:37

Н. М. ІВАНІКІВ

м. Дрогобич

ivnatalija@ukr.net

КРАЄЗНАВСТВО ЯК СОЦІАЛЬНА ТА ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті проаналізовано деякі особливості розвитку краєзнавства, висвітлено принципи і зміст навчально-виховного процесу, розкрито сутність принципу краєзнавства у змісті шкільної освіти й у формуванні особистості школяра. Досліджуються проблеми розвитку особистості, мотиваційні установки в процесі краєзнавчої діяльності.

Ключові слова: краєзнавство, рідний край, школа, школярі загальна культура, особистість.

У сучасний період розвитку України значну наукову цінність має звернення вчених, практиків до існуючого національного освітньо-виховного досвіду, висвітлення з нових позицій педагогічної спадщини багатьох вітчизняних педагогів, методистів минулого. У зв'язку з цим особливий інтерес викликають дослідження витоків їхніх педагогічних поглядів, що зумовили теоретичні концепції педагогів, філософів і дозволяють глибше зрозуміти, осмислити сутність їх ідей і теорій. Адже відхід від краєзнавчих традицій свого народу, розрив між теорією і практикою життя призводять до руйнування системи механізмів національно-патріотичного виховання і шкільного краєзнавства. В результаті виникають такі потворні явища, як апатія до вивчення рідної історії, індиферентність до краєзнавства, прояви манкурства.

Тому важливу роль у забезпеченні належної теоретичної підготовки школярів до майбутньої активної участі в будівництві держави, у формуванні особистості громадянина покликано відіграти шкільне краєзнавство. Виступаючи у своїй різноманітності форм, воно сприяє моральному, трудовому, естетичному, екологічному, фізичному вихованню, розширює кругозір школярів, розвиває їх пізнавальні інтереси. У процесі краєзнавчої роботи учні самостійно засвоюють навчальний матеріал, набувають навичок, необхідних у житті, готуються до практичної діяльності та розширюють загальноосвітні знання. Краєзнавство, таким чином, розглядається не лише як діяльність школярів, спрямована на

вивчення краю, але і як одна з умов поліпшення викладання навчальних предметів.

Ідея використання краєзнавчих матеріалів у процесі навчання була обґрунтована ще в працях відомого чеського педагога Я. А. Коменського. Пізніше різні аспекти шкільного краєзнавства досліджували Ж.-Ж. Руссо, М. В. Ломоносов, К. Д. Ушинський. На межі ХІХ–ХХ ст. у Росії такими дослідженнями займалися Д. Д. Семенов, Е. Ю. Петрі, С. П. Аржанов та інші.

На важливе значення краєзнавства у вихованні дітей вказували українські вчені і педагоги: М. Галушинський, В. Геринович, О. Духнович, А. Макаренко, С. Рудницький, С. Русова, К. Ушинський, І. Юцишин та інші. Значну увагу щодо вивчення школярами рідного краю приділяв В. Сухомлинський. Методичним аспектам краєзнавчої роботи присвячені дисертаційні дослідження Г. Гуменюк, Я. Яціва. На сучасному етапі дослідження цієї проблеми займаються Т. Завгородня, С. Золотухіна, О. Сухомлинська, М. Чепіль та ін.

Мета статті – розкрити суть краєзнавства як соціальну та педагогічну проблему.

Важливу роль відіграє шкільне краєзнавство в системі навчально-виховної роботи сучасної національної школи. У відповідності з його організаційними структурами розрізняють два основні напрями у краєзнавчих пошуках: перший – це безпосереднє вивчення своєї місцевості, другий – використання зібраної при цьому інформації для вивчення процесів і явищ у природі. Йдеться про краєзнавчий принцип, за допомогою якого вчи-

тель реалізує відоме дидактичне правило – «від відомого до невідомого», «від близького до далекого». Це судження, безперечно, містить у собі важливу методологічну сутність. Вивчаючи найближче довкілля, учні спочатку знайомляться з найпростішими явищами. З часом процес навчального пізнання ускладнюється. Школярі все глибше проникають у сутність процесів, які відбуваються у навколишньому середовищі. Територіально розширюється поняття рідного краю. Зростає роль теоретичного мислення школярів. Посилюється єдність і взаємозв'язок краєзнавчих пошуків учнів безпосередньо на уроці та в позаурочний час.

Світоглядний принцип, сформульований видатним українським філософом-просвітителем Григорієм Сковородою «Пізнай природу, пізнай свій народ, пізнай себе» якнайкраще відображає зміст краєзнавства, визначає його особливе місце в сучасному навчально-виховному процесі. Оскільки саме через краєзнавство формуються системні уявлення про рідний край, історико-культурне середовище, відновлюються зв'язки між ландшафтом, рослинним і тваринним світом та людиною, яка, спілкуючись із цим світом, інтегрується в нього, уособлює себе як його невід'ємна частина.

Сьогодні педагогічні дослідження, оперуючи психологічною закономірністю про перехід зовнішніх впливів у внутрішній стан особистості, в її свідомість, переживання, призводить до пошуку таких шляхів навчання і виховання, які б ефективно трансформувались в ці внутрішні процеси.

Краєзнавча робота як соціальне і педагогічне явище визначається у педагогічній літературі як інтегроване поняття, що позначає соціальну діяльність молоді, спрямовану на безпосереднє наочне пізнання навколишньої дійсності рідного краю (рідним краєм вважається територія адміністративної області), формування цінних духовних якостей особистості. У сучасній педагогіці немає єдиної думки та однозначного трактування краєзнавства як педагогічного поняття. Воно має багато різноманітних педагогічних функцій, що дає підстави вважати його науковою дисципліною, своєрідним методом навчання

та виховання, формою позаурочної та позакласної роботи або дидактичним принципом.

Як одна з максимально відкритих та «м'яких» гуманітарних систем краєзнавча робота, по-перше, є багатофункціональним комплексним засобом соціалізації особистості, що значно виявляється в таких активних організаційних формах як похід, екскурсія та інше. У даному випадку на особистість концентровано і безпосередньо впливають практично всі групи чинників соціалізації одночасно [6]. Загальноновизнано, що контакти молодшого школяра з живою природою (макрочинниками) в екскурсіях і прогулянках більш позитивно впливають на неї, ніж штучно створена наочна допомога: підручники, кіно і відеофільми, використовувані при класно-урочній системі [1]. Спостереження у природі допомагають правильно зрозуміти її розвиток, виробляють основні принципи поведінки, з яких поступово формуються ті норми ставлення до навколишнього світу, які сприяють його збереженню і поліпшенню у процесі господарської діяльності людини. Під час спостережень молодші школярі проймаються елементарним розумінням екологічних проблем своєї місцевості. Але вони потребують роз'яснення як суті їх діяльності, так і способів реалізації. Тут перед учителем постають завдання: залучаючи молодших школярів до спостережень, допомагати їм засвоїти навчальний матеріал, сформувати в них наукову картину світу та розвинути вміння й навички, систематизувати й узагальнювати дані спостереження. Це стосується і впливу мезочинників – етнокультурних та історичних, оскільки живе, природне і безпосереднє спілкування з представниками інших національностей і форм проживання (місто, село); відвідування та робота в шкільних музеях, огляд пам'яток історії та архітектури, які є реальними носіями культури народу найсприятливіше позначаються на розвитку особистості. Мікрочинники в краєзнавчій роботі впливають на дитину через особливий світ міжособистісних стосунків з однолітками і керівником-педагогом. Систематичність використання краєзнавчого матеріалу забезпечується його регулярним застосуванням на багатьох уроках із різних предметів (природо-

знавство, ознайомлення з навколишнім світом, читання тощо). Важливою особливістю є те, що названі взаємини складаються у специфічних умовах відкритого соціального і природного середовища, на відміну від закритого середовища – уроку, що проводиться у шкільному приміщенні. Відкритий вплив навколишнього середовища на молодшого школяра, необхідність витримати змагання людини з природною і штучно-створеною природою [10] вимагає від учасників туристсько-краєзнавчої діяльності великої згуртованості, поліпшення взаємин. За спостереженнями дослідників мікросоціум краєзнавчої групи, за всієї її формальної організації, характеризується високим ступенем неформалізованості міжособистісних стосунків, позитивного морально-етичного клімату.

По-друге – майже сторічна практика організації краєзнавчої роботи школярів в Україні показують, що даний вид діяльності має переважно колективний характер, який відповідає вимогам основних соціально та психолого-педагогічних важливих принципів всебічного розвитку особистості в групі, колективі, для реалізації яких в системі освіти соціальні психологи рекомендують використовувати «групові форми роботи», «ситуації сумісних переживань з приводу успіхів і невдач групи» [5].

По-третє – організація краєзнавчої роботи молодших школярів повинна бути організована так, щоб викликати бажання вивчати, пізнавати свій край. У цьому віці дитина не сприймає абстрактних текстів та понять. Тому термін «навколишнє середовище», «рідний край» повинні стати конкретною вулицею, містом, селом. Цей вид діяльності відповідає першій ланці організації цілісного педагогічного процесу, яка, «полягає у пошуках шляхів контактування молодшого школяра з природою, природного зближення з нею». Цінність цього аспекту полягає в тому, що саме у спілкуванні з природою, в процесі активної трудової діяльності, споглядання, милування, спостережень, вивчення навколишнього середовища юна особистість реалізує свої можливості проявляти себе чесно, відкрито, адекватно самому собі. Молодші школярі мають усвідомити, що життя люди-

ни, її матеріальне й моральне благополуччя залежить від стану навколишнього середовища [9]. Ці ідеї екологічного виховання можна втілювати в різний спосіб: під час екскурсій до лісу (парку, лісового масиву, озера), коли діти спостерігають за змінами як у живій, так і неживій природі, та за працею людей, переважаючи прикмети про зміну погоди, з'ясовують особливості пір року; на прогулянках, у ході яких обстежуються й виявляються ті рослини, що потребують охорони. При частому спілкуванні молодшого школяра з природою відбувається формування благородного, відкритого стилю поведінки, який переноситься потім у соціальну сферу, сферу міжособистісних стосунків [2].

По-четверте – у шкільний період у житті дитини відбувається зміна ігрової діяльності на навчальну [3], краєзнавча робота виступає організаційно-діяльнісною, ролевою грою, краєзнавчі змагання і конкурси) дозволяють врахувати потреби дітей цього віку в ігровій діяльності і полегшити, таким чином, перехід до навчальної діяльності як провідної.

По-п'яте – живе, безпосереднє спілкування вчителя і однолітків, сумісні емоційні переживання під час спостережень за природою, екскурсій та інше [7], дозволяють позитивно вирішувати проблеми соціальної адаптації молодшого школяра, орієнтуватися його в новому просторово-часовому інтервалі, розвивати поведінковий репертуар.

По-шосте – з огляду на те, що до 6–7 років у дитини домінують дві основні потреби – потреба в пізнавальній діяльності та потреба в спілкуванні, стає абсолютно очевидно, що для учнів початкової школи значення краєзнавчої роботи в цьому відношенні особливо велике. І тому, краєзнавча робота має вагоме значення для цього віку. З цього приводу К. Ушинський зазначав: «Немає сумнівів, що діти найбільше вчать, наслідуючи, але було б помилкою вважати, що з наслідування може сама по собі вирости самостійна діяльність. Наслідування дає багато матеріалу для самостійної діяльності, проте, якби не було самостійної діяльності, не було б і що наслідувати», і, до того ж, дозволяє подолати певну обмеженість пізнавальної діяльності під час навчального процесу в школі (класі) за

рахунок безпосереднього, живого вивчення позашкільного середовища: території школи, села, міста, району, і її населення, з поступовим переходом від вивчення навколишнього середовища до дослідження і її аналізу розвиваючи теоретичне і практичне мислення [11, 124].

По-сьоме – емоційна насиченість образів природи і соціального життя, з якими контактують учасники краєзнавчих прогулянок, екскурсій, подорожей є надзвичайно важливою для психічного розвитку молодших школярів, у яких «переважає емоційно-образне мислення» [4]. Молодший школяр ще не відірвався від початкових стадій розвитку особистості: а) від першої стадії – сенсорної або вбираючої, девізом якої є «довіра до себе є довіра до природи», коли вчителі «повинні можливо частіше залучати дитину в сферу контакту зі світом природи і показати приклади причетності всьому природному в навколишньому його середовищі»; б) від другої стадії, пов'язаної з освоєнням нових форм поведінки, що вимагає «освоєння світу природи», і знаходиться на третій стадії, яка «характеризується вступом дитини до нових соціальних зв'язків». Звідси випливає, що походи і екскурсії є однією з органічних форм всебічного розвитку молодших школярів [5].

Краєзнавча робота дозволяє розвивати та удосконалювати у молодших школярів навички загальної культури (саморегуляція поведінки, особиста гігієна), рухової активності, володіння простими прийомами психотерапії, дає можливість знайомства з правилами соціальної безпеки та інше. Все це вимагає обов'язкового перебування на свіжому повіт-

рі та збільшення рухової активності. Даний валеологічний аспект особливо важливий сьогодні у зв'язку з значним збільшенням навчального навантаження в закладах освіти, зниженням частки активного відпочинку в житті дітей, глобальними екологічними катастрофами, що несприятливо впливають перш за все на слабкий організм учня початкової школи.

Список використаних джерел

1. Байбара Т. Методика навчання природознавства в початкових класах : навчальний посібник / Т. Байбара. — К. : Веселка, 1998. — С. 283—320.
2. Бібік Н. М. Світ навколо тебе / Н. М. Бібік, Н. С. Коваль. — К. : Рад. школа, 1986. — 95 с.
3. Використання гри для активізації навчально-виховного процесу : посібник / уклад. В. Ф. Мішкурова, М. І. Пащенко. — К. : Наук. світ, 2004. — 60 с.
4. Давыдов В. О. Понятти развивающего обучения / В. Давыдов // Педагогика. — 1995. — № 1. — С. 29—39.
5. Зазюн І. А. Виховання естетичної культури школярів / І. А. Зазюн, Н. Є. Миропольська, Л. О. Хлебнікова. — К. : ІЗМК, 1998. — 156 с.
6. Киппер Д. Основы психодрамы: понятия и принципы / Д. Киппер // Иностранная психология. — 1994. — № 1(3). — С. 64—71.
7. Олексенко Т. Вивчення рідного краю в початковій школі / Т. Олексенко, Т. Люріна, В. Молодиченко // Рідна школа. — 2006. — № 1. — С. 40—42.
8. Основы психологии : підручник / за ред. Г. О. Бачинського. — К. : Вища школа, 1995. — 238 с.
9. Савченко О. Стан краєзнавчої роботи в школах України та шляхи підвищення її ефективності / О. Савченко // Краєзнавство. Географія. Туризм. — 1999. — № 38. — С. 1—2.
10. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підручник для студентів педагогічних факультетів / Савченко О. Я. — К. : Генеза, 1999. — 368 с.
11. Ушинський К. Рідне слово // Вибрані педагогічні твори : в 2-х т. — Т. 1. / К. Ушинський. — К. : Рад. школа, 1983. — С. 121—134.
12. Bieńczyk G. Krajoznawstwo i jego związki z turystyką, WSE Warszawa, 2003.
13. Denek K. Krajoznawstwo i turystyka w wychowaniu dzieci i młodzieży szkolnej, PTTK Kraj, Warszawa.

N. IVANIKIV
Drogobych

REGIONAL ETHNOGRAPHY AS A SOCIAL AND PEDAGOGICAL PROBLEM

The article analyzes some features development regional ethnography, highlights the principle and content of the educational process, the essence of the principle regional ethnography in the content of school education, in shaping the individual student. The problems of personality development and motivation in the process of native land study are investigated.

The article deals with urgent problems of the role of regional ethnography in the development of the child's personality. Some basic literature which included various data is analysed as well as its importance in the formation of the child's «soul» is elucidated. The problems of the personality's development, motivational directions are investigated in the process of studying native land. The article deals with the problem of regional ethnography excursions in the content of school education of Ukraine.

Key words: regional ethnography, native land, school, general culture, personality.

Н. Н. ИВАНИКИВ
г. Дрогобыч

КРАЕВЕДЕНИЕ КАК СОЦИАЛЬНАЯ И ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

В работе проанализированы некоторые особенности развития краеведения, рассматриваются принципы и содержание учебно-воспитательного процесса, исследуется значение принципа краеведения в содержании школьного образования и формировании личности школьника. Исследуются проблемы развития личности, мотивационные установки в процессе краеведческой деятельности.

Ключевые слова: краеведение, родной край, школа, школьники, общая культура, личность.

Стаття надійшла до редколегії 25.06.2015

УДК 376-056.264

В. А. КИСЛИЧЕНКО
victoria.kislichenko@gmail.com
м. Миколаїв

РОБОТА ЛОГОПЕДА З БАТЬКАМИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті розглядаються засади програми неперервного логопедичного супроводу сім'ї, у якій виховується дитина з порушеннями мовлення.

Розкрито особливості роботи логопеда з батьками на сучасному етапі. Розроблена та апробована програма логопедичного супроводу змістовно забезпечила пріоритетні напрями: інформаційний, діагностичний, консультативний, корекційний, які представлені відповідними блоками у різних вікових періодах дошкільного дитинства. Програмою визначено принципи, методи, напрями, мету, завдання у змісті кожного блоку взаємодії.

Здійснення логопедичної роботи в межах триади «дитина-логопед-сім'я» з раннього віку в організованому логоінформаційному просторі забезпечує підвищення ступеня обізнаності, підвищення мотиваційної потреби батьків у контролі мовленнєвого розвитку дитини та свідомого пошуку логопедичної допомоги у випадках наявності порушення мовлення.

Ключові слова: логопедичний супровід сім'ї, порушення мовлення, корекційний процес, батьки.

Проблема виховання дитини в сім'ї має глибокі історичні корені. Сім'я, шлюб – сакральний винахід людства для свого розвитку. Соціальна сутність сім'ї виражається у її функціях, найбільш значущими з яких є репродуктивна, господарчо-побутова та виховна. Сім'я є первинною соціальною групою, у якій починається та проходить соціальне життя людини і яка є одним з основних факторів соціалізації [1].

Сім'я відіграє визначальну роль у фізичному, емоційному та розумовому розвитку дитини. Так, американський дослідник Баум виявив, що відмінність у коефіцієнті розумового розвитку дітей з благополучних та неблагополучних сімей досягає 20 балів, а також впливає на ступінь залучення людини до культури на всіх етапах соціалізації. У дош-

кільному, шкільному та підлітковому віці цей вплив залишається провідним, але перестає бути єдиним. Більше того, у ранньому віці відсутність сімейного виховання не може бути компенсована іншими інститутами соціалізації. Надаючи особливої ваги сімейному вихованню у формуванні майбутніх громадян, Генеральна Асамблея ООН встановила Міжнародний день сім'ї, що відзначається щороку 15 травня у всіх країнах світу.

Складність та актуальність зазначеної проблеми є безперечною, оскільки зважаючи на існування думки, що крім органічного ураження мозку, причиною порушень нервово-психічної сфери дітей, зокрема розвитку мовлення, може бути соціально-педагогічна занедбаність у зв'язку з неблагополуччям в сім'ї (різного характеру: конфліктні стосунки